

5. <http://www.prostrakhuvannja.com>

6. <http://www.strahovatel.com.ua>

Надійшла 19.08.2010

УДК 631.16:334.012.64

І. В. ФУРМАН

ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, м. Київ

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено проблеми фінансового забезпечення фермерських господарств на прикладі Вінницької області. Також проаналізовано кредитні відносини фермерських господарств з комерційними банками. Приділяється увага деяким чинникам як зовнішньої, так і внутрішньої природи, що мають вплив на фінансовий стан даних господарств. Визначено, що поліпшення фінансового стану – головне завдання для самих господарств в сучасних умовах, котре дозволить поліпшити їх шанси до покращення кредитного забезпечення.

The article explores the financial condition and performance management of farms for example, Vinnytsia region. Also analyzed farm credit relations with commercial banks. Attention is paid to some factors both external and internal nature, which have an impact on the financial position data farms. Determined that the improving financial condition - the main problem for most households today, which will improve their chances to improve credit provision.

Ключові слова: фермерське господарство, фінансове забезпечення, фінансовий стан, кредитування.

Вступ. В нинішніх умовах підвищується самостійність підприємств всіх форм власності у прийнятті та реалізації управлінських рішень, їх економічна і юридична відповідальність за результатами господарської діяльності. Тому об'єктивно зростає значущість фінансової стійкості суб'єктів господарювання. Усе це підвищує роль фінансового аналізу в оцінці їх виробничої і комерційної діяльності. Результати такого аналізу необхідні, насамперед, власникам (акціонерам), кредиторам, інвесторам, позичальникам, податковим службам, менеджерам і керівникам підприємств.

Метою дослідження є здійснення аналізу фінансового забезпечення фермерських господарств Вінницької області.

Аналіз літературних джерел. Окремі питання, присвячені оцінці фінансового стану фермерських господарств, стали об'єктом уваги у наукових працях видатних вчених як радянського, так і сучасного періоду. Серед них І. Витанович, О. Гудзь, М. Дем'яненко, О. Кириченко, Л. Васільєва, В. Месель-Веселяк, С. Дем'яненко, П. Гайдуцький, Р. Слав'юк та інші.

Постановка завдання. Необхідність використання кредитних відносин в аграрній сфері економіки пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва, нерівномірністю руху оборотних фондів підприємств, вагомими відхиленнями потреби в оборотних засобах від їхньої фактичної наявності. Стимує розвиток системи кредитного обслуговування аграрного сектора економіки неврегульованість таких питань, як нерозвиненість ринку землі, що унеможливує її використання як застави для отримання кредиту, знос основних засобів, досить тривала процедура отримання банківського кредиту, недоступність фінансових послуг для малих і середніх підприємств, високі відсоткові ставки.

Поганий фінансовий стан і, як наслідок, низька кредитоспроможність більшості фермерських господарств значно знижують їхню адаптивність до ринкових умов господарювання, породжуючи проблему: малий капітал – низька продуктивність – низький дохід – малий капітал. Чинником, який може розірвати це коло і започаткувати новий етап розвитку галузі, є кредит. Через виняткову зношеність основних фондів та значну частину морально і фізично застарілої техніки фермери особливо потребують довгострокових кредитів. Однак, отримати їх проблематично, зважаючи на низьку якість і ліквідність застави, яку підприємства можуть запропонувати комерційним банками.

Результати. Формування адекватного ринковим умовам економічного механізму в сільському господарстві значною мірою визначає рівень державного протекціонізму, що передбачає комплекс заходів зі стимулювання, з одного боку, підприємств – до залучення позичок, а з іншого – кредитних установ до надання кредитів на більш лояльних умовах, через систему пільгового кредитного стимулювання, гарантування, розвитку страхування та нетрадиційних форм кредитування тощо.

Відтак, колосальне значення для розвитку сільськогосподарського виробництва має державна підтримка. На жаль, на сьогоднішній день її механізм є малоєфективним і не дозволяє задовольнити всі потреби аграріїв. З огляду на низку проблем, актуального значення набуває вирішення проблеми удосконалення кредитних відносин у системі функціонування сільського господарства. Тому виведення аграрного сектора економіки з кризового стану неможливе без фінансової допомоги виробникам сільськогосподарської продукції з боку всіх можливих джерел фінансування та інвестування. Саме створення сприятливих умов для здійснення капіталовкладень у цей сектор є одним із головних завдань реформування сільського господарства. Також, існуючі проблеми (рис. 1) підкреслюють необхідність

пошуку нових джерел кредитування аграрного сектору та вироблення ефективної державної підтримки, яка спирається на стабільну законодавчу базу.

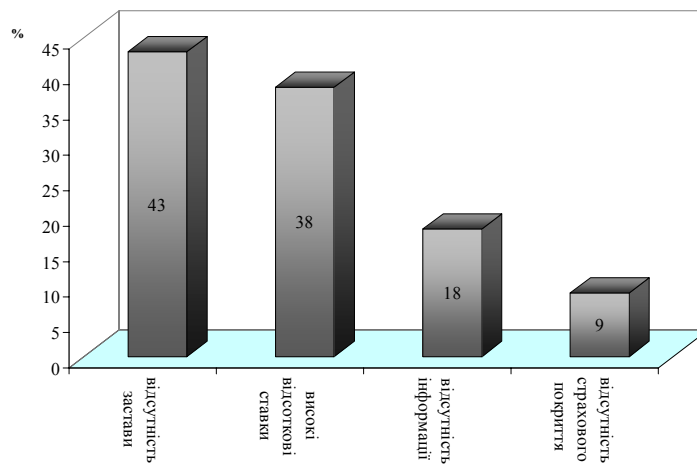

Рис. 1. Головні перешкоди в отриманні кредиту, % [1]

Кредитні відносини є системою економічних відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором. Зважаючи на сезонність виробництва та інші причини відбувається розбіжність у часі виробництва і реалізації продукції. В одних суб'єктів з'являється тимчасовий надлишок коштів, в інших – потреба в них. Це є основною умовою виникнення кредитних відносин [2].

Проведені дослідження показали, що чинному законодавству бракує системності для практичної реалізації програми іпотечного кредитування в агропромисловому комплексі взагалі та сільському господарстві, зокрема. Прийняті закони України «Про іпотеку» [3], «Про сільськогосподарську кооперацію» [4], «Про кредитні спілки» [5], Земельний кодекс України [6] не врегулювали систему ефективного кредитування аграрного сектору і не знайшли балансу відносин між державою та кредиторами. Тому актуальною є проблематика формування ефективної системи кредитування сільського господарства та його законодавчого забезпечення.

Щодо кредитних відносин фермерських господарств з комерційними банками, то слід зазначити, що вони все ще перебувають у процесі становлення. Деякі складові власне сільськогосподарського кредитування (бюджетні відшкодування частини банківських відсотків, розвиток лізингу) постійно піддаються змінам у напрямі вдосконалення та спрощення для підприємств, інші (зокрема страхування, іпотека, механізми вирішення спорів з банками в судовому порядку) характеризуються незавершеністю процесів формування. Крім цього, кредитування фермерських господарств недостатньо підкріплене законодавчо.

Перелічені обставини зумовлюють потребу ґрунтовного комплексного аналізу сучасного стану кредитування галузі для визначення дієвих шляхів його поліпшення. Комплексність дослідження полягає у всебічному вивченні ефективності функціонування фермерських господарств з метою визначення їхнього фінансового стану, потреби в залучених ззовні коштах і, звичайно, джерел кредитування.

Стосовно розвитку фермерських господарств, то він додає ринковій економіці відповідну гнучкість, мобілізує великі фінансові й виробничо-сировинні ресурси населення, несе в собі могутній антимонопольний потенціал, служить серйозним чинником структурної перебудови, забезпечує розвиток напрямів науково-технічного прогресу, вирішує багато соціальних проблем ринкового господарства, у тому числі зайнятості. Ось чому становлення і розвиток фермерських господарств (у єдності з великим бізнесом) являє собою стратегічне завдання реформованої економічної політики [7].

Зазначимо, що на формування фінансового стану фермерських господарств мають вплив чинники як зовнішньої, так і внутрішньої природи. Чинники першої групи більшою мірою змінили весь спектр господарської діяльності підприємств, передусім, через формування відповідної нормативної бази з подальшим реформуванням відносин власності на селі та зниженням державного протекціонізму галузі майже до нуля. Внутрішні чинники характеризують процеси акумуляції фінансових ресурсів всередині кожного окремого господарства і визначаються комплексом як виробничо-господарських, так і організаційних характеристик.

У складі приватного укладу сучасної моделі аграрної економіки функціонує сектор фермерських господарств. На думку деяких вітчизняних дослідників, фермерство – це нова для нашої країни форма господарювання. Фермерські господарства відрізняються від особистих селянських господарств населення лише більшими розмірами землекористування, що дає змогу застосовувати техніку, працювати ефективніше, та набуттям статусу юридичної особи після проходження державної реєстрації [8].

Згідно із статистичними даними, перші фермерські господарства почали створюватися ще наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Першим нормативним документом, який визначав економічні, соціальні і правові основи створення та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні, був Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV. Відповідно до цього Закону, селянське (фермерське) господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією. Проте в 2003 р. даний Закон втратив чинність і 19 червня 2003 р. була прийнята нова редакція Закону України «Про фермерське господарство» № 973-IV, де зазначалося, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Також у процесі аграрної реформи створено нові організаційно-правові форми підприємств, основні з яких: господарські товариства (переважно, у формі товариств з обмеженою відповідальністю), приватні сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, сільськогосподарські виробничі кооперативи та інші, продовжують функціонувати й державні підприємства.

Головною особливістю динаміки змін організаційно-правових форм господарювання у перші роки їх існування стала індивідуалізація господарювання на селі, тобто перехід від колективної форми до індивідуальних [9]. У період реформування було перерозподілено землі між сільськогосподарськими підприємствами, фермерами і господарствами населення. Якщо у 1990 р. підприємства володіли 93,5%, а населення – 6,5% сільськогосподарських угідь, то у 2005 р. – відповідно 50 і 40,3%, а фермери – 9,7%. На основі приватної власності на земельні частки (паї) створено різні формування, побудовані на індивідуальній, сімейній і колективній організації праці. На початку 2006 р. замість 11,8 тис. колективних сільськогосподарських підприємств діяло 23,9 тис. формувань ринкового типу, з них 7,1 тис. товариств з обмеженою відповідальністю, 6,6 тис. фермерських господарств, 4,8 тис. приватних підприємств, 1,7 тис. сільськогосподарських кооперативів, 0,8 тис. акціонерних товариств [10].

Проте не можна стверджувати, що уряду вдалося досягти бажаного ефекту. Незважаючи на реформаційні процеси, у сільському господарстві України склалася стійка тенденція до зниження обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва. Причому середньорічні темпи прибутковості більше характерні для 1991-1995 рр., а вже в 1996-1998 рр. агросфера з прибуткової перетворилася на збиткову, що свідчить про поглиблення розбалансованості всередині галузі.

Окрім переліченого, з переходом до ринку відбулася різка редукція державної підтримки сільськогосподарських виробників, яка у 1986-1988 рр. становила 78% валового доходу галузі й була вдвічі вищою, ніж у країнах Європи (37%) [11]. З початку 90-х років, через загальний спад в економіці та політичну кризу, на фінансування галузі виділялися незначні бюджетні кошти, які не здатні були навіть частково забезпечити постійно зростаючі потреби товаровиробників, зважаючи на критичний фінансовий стан і, як результат, неспроможність залучати кредитні ресурси.

В області закріпилась позитивна тенденція розвитку малого підприємництва, характерною особливістю якої є випереджаючий розвиток суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб.

Одним із дієвих шляхів відродження підприємницької діяльності в сільській місцевості є фермерство. З метою забезпечення розвитку малого підприємництва в аграрному секторі економіки області, діє окрема Програма розвитку селянсько-фермерських господарств. За станом на 1 січня 2008 року до реєстру включено 1537 фермерських господарств, з яких діючих – 1,3 тис., де зайнято 4,6 тис. працівників. Кількість фермерських господарств за 2007 рік зросла лише на 1 % або на 2 од. (по Україні – на 1,0%).

Загалом, Вінниччина посідає 11 місце за питомою вагою у загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності України, яка зросла з 3,4% у 2005 році до 3,6% в 2007 році. Всього в області діє 93,1 тис. одиниць суб'єктів малого підприємництва, з яких 7,9 тис. малих підприємств, 83,9 тис. – фізичних осіб-підприємців та 1,3 тис. фермерських господарств. Проти 2006 року, кількість суб'єктів малого підприємництва збільшилась на 12,8 %. Збільшення відбулось, в основному, за рахунок фізичних осіб-підприємців, кількість яких зросла на 14,7% [12].

З метою реалізації заходів щодо фінансової підтримки розвитку малого підприємництва в області проводиться послідовна робота. Протягом останніх років Вінницька область посідає одне з перших місць серед областей України за обсягом коштів обласного бюджету, які спрямовуються на підтримку підприємництва.

Протягом 9 місяців 2008 року з обласного бюджету на підтримку підприємництва виділено кошти в сумі 720,0 тис. грн., або 72% від запланованих на рік, з яких 300,0 тис. грн. направлено через Регіональний фонд підтримки підприємництва на пряму фінансову підтримку малим та середнім підприємствам області в галузі птахівництва; 380 тис. грн – на часткове відшкодування з обласного бюджету відсоткових ставок за кредитами; 40 тис. грн – на виконання заходів Програми.

З районних та міських бюджетів протягом 9 місяців 2008 року на підтримку підприємництва було виділено 263,8 тис. грн., або 50,1% від передбачених на рік. Із зазначених коштів 200 тис. грн. направлено через Регіональний фонд підтримки підприємництва на кредитування 6 фермерських господарств

Вінницького району. Кошти на розвиток підприємництва передбачались у 15 із 27 місцевих бюджетах, фактичні видатки здійснено лише 5 місцевими бюджетами.

Регіональним відділенням Українського державного фонду підтримки фермерських господарств протягом 9 місяців 2008 року виділено 125 фермерським господарствам області кошти в сумі 6062,0 тис. грн., в т.ч. 76 фермерам – 3777,0 тис. грн. на безповоротній основі та 49 фермерам – 2285,0 тис. грн. – за умови повернення [12].

Водночас цінова ситуація на внутрішньому аграрному ринку теж не сприяє розвитку фермерських господарств, тому що ціни є надто високими для споживачів і низькими – для виробників. Теперішній їх рівень не лише не сприяє розширеному відтворенню виробництва та зміцненню господарств, а навіть не забезпечує відшкодування витрат за більшістю видів продукції. Так, за результатами 2006 р. у сільгосппідприємствах збитковим було виробництво молока (-3,7%), м'яса великої рогатої худоби (-38,4), свиней (-9,2), яєць (-6,8) [13].

Процеси виробництва і реалізації продукції в фермерських господарствах проходять по-різному, відмінна також і питома вага фінансових ресурсів, які залучаються різними суб'єктами господарювання. Варто згадати, що структурні перетворення в сільському господарстві спричинили переміщення виробництва лівової частки продукції в господарства населення, а це ще більше обтяжує процес фінансування та кредитування фермерських господарств.

Проте, незважаючи на непогані результати діяльності фермерських господарств, на сучасному етапі значна частка їх є збитковими. Попри все викладене, цей факт свідчить про те, що величезний вплив на діяльність новостворених формувань має неспроможність їх керівників працювати в нових умовах, застосовувати фінансовий менеджмент, нові маркетингові технології для досягнення зрівноваженого економічного розвитку своїх підприємств. На сьогоднішній день основною конкурентною перевагою українського сільського господарства щодо розвинутих країн є нижча собівартість продукції за рахунок низької заробітної плати, вартості землі і капіталу. Окрім цього, в сучасних умовах в Україні повільно проходить процес формування прошарку підприємців, які б могли своєчасно ризикувати, уміло використовувати вільні земельні та фінансові ресурси [14].

Падіння виробництва пов'язане з недостатнім фінансовим забезпеченням фермерських господарств. За таких умов виникає замкнене коло: з одного боку, їхній поганий фінансовий стан і об'єктивна нездатність функціонувати за рахунок самофінансування потребують залучення зовнішніх запозичень у вигляді кредитів, з іншого – високий рівень збитковості не залишає бодай теоретичної можливості взяти кредит через низьку платоспроможність і, як результат, масо фінансову ненадійність цієї групи позичальників в очах кредиторів.

Дані Державного комітету статистики України за 2008 рік щодо результатів сільськогосподарської діяльності фермерських господарств висвітлено в табл. 1. Наведені дані свідчать про те, що у 2008 році сектор фермерства Вінниччини у цілому був прибутковим. Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції становив 33%. В тому числі від сільськогосподарської продукції 26,1%. Продукція тваринництва виявилась збитковою в даному періоді. Водночас досвід роботи успішних господарств свідчить, що розвиток тваринництва, і зокрема молочного скотарства, забезпечує значні й регулярні грошові надходження, що є суттєвим джерелом фінансових ресурсів. Тобто у господарствах, що працюють неефективно, тваринництво є збитковим, тому вони його згортають.

Таблиця 1

Результати сільськогосподарської діяльності фермерських господарств

№ з/п	Показник	тис. грн
1.	Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	425413,6
	у т.ч. від сільськогосподарської продукції	396061,2
	з неї продукції рослинництва	360616,4
	продукції тваринництва	35444,8
2.	Чистий прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	110168,3
	у т.ч. від сільськогосподарської продукції	81900,9
	з неї продукції рослинництва	82852,9
	продукції тваринництва	-952,0
3.	Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	33,0
	у т.ч. від сільськогосподарської продукції	26,1
	з неї продукції рослинництва	29,8
	продукції тваринництва	-2,6

Висновки. Отже, дослідження діяльності фермерських господарств Вінницької області дозволили зробити висновки про те, що головне джерело зовнішнього фінансування – банківський кредит – часто є просто недоступним не лише на реструктуризацію, а й на покриття немудрих поточних витрат. Відтак, так само, як підвищення економічної ефективності фермерських господарств – першочергове завдання сучасної аграрної політики, у вузчому сенсі поліпшення фінансового стану – головне завдання для самих підприємств в сучасних умовах. Оскільки збитковість, тобто незадовільне фінансове становище, робить

некредитоспроможними переважну більшість даних суб'єктів господарювання та знижує їхні шанси до покращання кредитного забезпечення.

Література

1. Гудзь О.Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості. / О.Є. Гудзь – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 170 с.
2. Кириченко О.М., Кудрицький В.Д. Кредитування аграрного сектору економіки в умовах глобальної фінансової кризи / О.М. Кириченко, В.Д. Кудрицький // Гроші, фінанси і кредит. – 2009. – № 5(95). – С. 207-222.
3. Про іпотеку : закон України від 5.06.2003 № 989-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
4. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
5. Про кредитні спілки : закон України від 20.12.2001 № 2908989-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
6. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
7. Васильєва Л.М. Місце та роль фермерських господарств у сучасній економічній системі й аграрній сфері / Л.М. Васильєва // Держава та регіони. – 2009. – № 1. – С. 30-32.
8. Месель-Веселяк В.Я. Напрями реформування агропромислового виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 1999. – № 1.
9. Дем'яненко С. Організаційно-правові форми реформованих сільськогосподарських підприємств в Україні: які висновки можуть бути зроблені? / С. Дем'яненко, Ш. Крамон-Таубадель // Сільське господарство України: криза та відновлення / [за ред. Ш. Крамона-Таубаделя, С. Дем'яненка, А. Куна.] – К. : КНЕУ, 2004. – 207 с.
10. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34-41.
11. Гайдуцький П.І. Україні потрібна нова аграрна політика / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 3-7.
12. www.vin.gov.ua
13. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – К. : Держ. ком. статистики України, 2007. – 522 с.
14. Слав'юк Р.А. Форми реалізації і методи регулювання аграрного бізнесу в Україні / Р.А. Слав'юк // Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку : матеріали доп. Розділ I V Міжнар. конгрес укр. економістів, Львів, 22-26 травня 2000 р. / [відп. ред. М.І. Долішній]. – Львів : НАН України. Ін-т регіон. досліджень, 2000. – С. 436-439.

Надійшла 12.08.2010

УДК 338

С. Г. ЗІНЧЕНКО

Хмельницький національний університет

СТРАТЕГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто зміст та умови забезпечення інноваційного розвитку. Показано необхідність забезпечення інноваційного потенціалу. Визначено пріоритетність формування промисловими підприємствами інноваційної стратегії.

Maintenance and terms of providing of innovative development are considered. The necessity of providing of innovative potential is shown. Priority of forming of innovative strategy industrial enterprises is certain.

Ключові слова: інновації, розвиток, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, інноваційна стратегія.

Постановка проблеми. Для вітчизняних машинобудівних підприємств саме інновації й інноваційний розвиток є тією рушійною силою, що спроможна забезпечити подолання кризових явищ останніх років і забезпечити конкурентоздатність галузі в майбутньому. Природно, цим процесом необхідно цілеспрямовано й ефективно управляти, не покладаючись на дію тільки ринкових регуляторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання здійснюють Войнаренко М.П., Череп А.В. [1], Ілляшенко С. М. [2], Мартюшева Л., Калишенко В. [3], Савчук А.В. [4]. Розглядається й питання формування інноваційного потенціалу [4-6]. Стратегічний розвиток підприємств досліджується такими вченими як Василенко В.А., Ткаченко Т.І. [7], Кіндрацька Г.І. [8]. Разом з тим, потребує подальшого вивчення використання інноваційних стратегій з метою забезпечення зростання інноваційного потенціалу та забезпечення сталого інноваційного розвитку.